

YÜKSEKOVA'DA HAYVANCILIK FAALİYETLERİNİN GELİŞTİRİLMESİNE YÖNELİK ÖNERİLER

Suggestions for Developing Livestock Industry in Yüksekova

İbrahim GÖKBURUN¹

Özet

Türkiye'nin İran, Irak sınırında yer alan ve yaşanan güvenlik sorunlarıyla dikkat çeken Yüksekova; her yönüyle irdelenmesi gereken bir saha. Bölgenin dağlık, sarp, yüksek topografyası ve sert karasal iklim özellikleri ekonomik faaliyetleri sınırlamaktadır. Hayvancılık faaliyetleri, Yüksekova ekonomisinin ana kaynağını oluşturmaktadır. Ancak, hayvancılık sektöründe geleneksel yöntemlerin uygulandığı, yeterli verim alınmadığı ve ticari değer oluşturulamadığı gözlenmektedir. Zorlu iklim şartları nedeniyle kış mevsiminde, hayvanların besin ihtiyacının yeterli düzeyde karşılanmaması; Yüksekova'da hayvancılığın en önemli sorunudur. Hayvancılıkta kışlık besin temini amacıyla; tarım alanlarında, üretim miktarı düşük olan hububat ürünleri yerine verimlilik oranı ve besin değeri yüksek silajlık mısır, ispir, yonca, korunga, fiğ vb. yem bitkilerinin üretilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hakkâri, Yüksekova, Hayvancılık, Hayvan Yemi, Üretim

Abstract

Located at Iran-Iraq border of Turkey and drawing attention with its security problems, Yüksekova is a geography which must be examined at all points. The mountainous, steep, high topography and the hard continental climate characteristics of the region limit the economic activities. Livestock activities constitute the main source of the economy of Yüksekova. But it is observed that traditional methods are still being applied in the region and because of that farmers cannot obtain sufficient yield and this situation does not create a business value. The most important problem of livestock in Yüksekova is the inadequate feeding of animals due to the long-term and challenging climate conditions in winter season. For the purpose of supplying food in livestock during winter season, it is recommended to produce forage plants like silage maize, safflower, clover which have high fertility rate and nutritional value instead of cereals which have low outputs in agricultural fields.

Keywords: Hakkâri, Yüksekova, Livestock, Forage, Production

¹ Doktora Öğrencisi., İstanbul Üniversitesi., igokburun@gmail.com

GİRİŞ

Yerleşik hayatla birlikte başlayan tarım faaliyetleri, insanların temel besin kaynaklarının üretimini sağlamaktadır. Tarımsal faaliyetler içerisinde yer alan hayvancılık; çeşitli evcil hayvanları besleme, onların ürünlerinden ve gücünden yararlanma işlerini kapsamaktadır (Şahin ve Doğanay, 2000 s.256). İnsanlığın en eski ekonomik faaliyetlerinden biri olan hayvancılık, günümüz dünyasında çok yönlü bir ekonomik sektöre dönüşmüştür. Nüfusun gıda ihtiyacı ve istihdamını sağlayan hayvansal üretim maddeleri; aynı zamanda sanayinin birçok alanında hammadde olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, hayvansal üretim maddeleri, ihracat potansiyeli bakımından ülkelerin ekonomik kaynakları arasında önemli bir yer tutmaktadır.

Hayvancılık sektöründe, dünyanın önemli ülkeleri arasında yer alan Türkiye, bu alanda büyük bir potansiyele sahiptir. Nüfusun yeterli ve dengeli beslenmesi amacıyla ihtiyaç duyulan hayvansal gıdanın üretimi için Türkiye’de hayvancılık devlet tarafından desteklenmektedir. Özellikle 2000 sonrası dönemde devlet desteğinin artmasıyla Marmara, Ege, Akdeniz ve İç Anadolu bölgelerinde instantif yöntemler hızla yayılmıştır. Türkiye’de geleneksel geçim ekonomisine dayalı (ekstantif) hayvancılık yapan üreticilerin payı giderek düşmektedir. Ancak bazı bölgelerde hala enstantif yöntemlerin uygulandığı görülmektedir. Gelişmişlik bakımından Türkiye’nin en geri kalmış yerlerinden biri olan Hakkâri-Yüksekova, geleneksel hayvancılık yöntemlerinin uygulandığı alanlara açık bir örnek teşkil etmektedir. Fiziki yapısı, iklim koşulları, ulaşım imkânları ve güvenlik sorunları nedeniyle Yüksekova’da ekonomik faaliyetler sınırlı ve yerel ölçeklidir. Ekonomik faaliyetlerin sınırlı olduğu alanlarda tarım ve hayvancılık, halkın ana geçim kaynağını oluşturmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi’nin tipik coğrafik ve mevsimsel özelliklerini taşıyan Yüksekova’da; gür çayır ve meralar hayvancılığa zemin hazırlarken tarımsal üretimi oldukça sınırlamaktadır. Bu nedenle Yüksekova’da hayvancılık nüfusun temel geçim kaynağını oluşturmaktadır.

Yüksekova’da nüfus dağılımına bakıldığında; 1980 yılında 45.012 kişi olan toplam nüfusun %40’ının ilçe merkezinde %60’ının ise kırsal alanda yaşadığı görülmektedir (Genel Nüfus Sayımı, 1980). 2016 yılı ADNKS verilerine bakıldığında Yüksekova’da toplam nüfus 112.826 kişi olup nüfusun %65 ilçe merkezinde, %35’i ise kırsal alanda ikamet etmektedir (TÜİK, 2017). Türkiye’deki diğer ilçe merkezleri ile karşılaştırıldığında; Yüksekova, orta ölçekli bir şehir nüfusunu barındırmaktadır. Sosyokültürel yaşam koşulları, ekonomik faaliyetler, tarım, ticaret, turizm ve sanayi sektörü bakımından irdelendiğinde; Yüksekova göçün çekici faktörlerinden çok, itici nedenlerini taşımaktadır. 1980’li yıllara kadar kendi halinde küçük bir kasaba görünümünde olan Yüksekova’nın coğrafi yapısına bakıldığında, kırsal yerleşim alanlarının özelliklerine sahiptir. Bölgede yaşanan terör ve güvenlik sorunu nedeniyle kırsal nüfus azalırken kentsel nüfus hızla artmıştır. Yüksekova’da yığılan nüfus, ilçede çarpık yapılaşma, yetersiz altyapı, sağlık, eğitim ve içme suyu sorunlarına neden olmuştur. Köyünde üretici olan insanlar, göç ettikleri ilçe merkezinde tüketici konumuna düşmüştür. Bu durum Yüksekova’da hayvancılık faaliyetlerini olumsuz etkilemiştir. Bütün olumsuzluklara rağmen Yüksekova’da en çok istihdamın hayvancılık sektöründe sağlandığı görülmektedir. Hayvancılık, Yüksekova ekonomisinin ana kaynağını oluşturmaktadır. Bu nedenle Yüksekova’da hayvancılık sektörünün mevcut durumunun bilinmesi, sektörün güncel sorunları ve ihtiyaçlarının tespit edilerek çözüm önerilerin sunulması; bölgede hayvancılığın geliştirilmesine, üretim ve verimin artırılmasını sağlayacaktır. Ayrıca, Yüksekova’da hayvancılık sektöründe sorunların çözümü; istihdamın artırılması bölgede işsizliğin azaltılarak sosyal sorunların çözümüne katkı sağlayacaktır.

ÇALIŞMANIN AMACI, YÖNTEMİ VE COĞRAFİ SINIRLARI

Bu çalışmada; Yüksekova ilçesinde beşeri ve ekonomik yaşamın temellerini oluşturan hayvancılık faaliyetlerinin mevcut durumu coğrafya ilminin bakış açısıyla irdelenerek; sorunların tespit edilmesi ve uygulanabilir çözüm öneriler sunulması amaçlanmıştır. Araştırma sadece büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık faaliyetleri ile sınırlandırılmış olup arıcılık faaliyetleri çalışmaya dâhil edilmemiştir. Bu kapsamda öncelikle konuyla ilgili literatür taraması yapılarak, ulaşılan kaynaklar irdelenmiştir. Genelde hayvancılık konusuyla ilgili çok fazla kaynağa ulaşılmıştır; ancak Yüksekova özelinde hayvancılıkla ilgili kaynakların oldukça sınırlı kaldığı görülmüştür. Ulaşılan bilgi ve bulgular ışığında araştırma bölgesinde saha çalışmaları yapılmıştır. Ayrıca, Yüksekova’da büyük ve küçükbaş hayvan varlığının tespiti amacıyla ilgili kurum ve kuruluşlardan istatistik veriler elde edilerek değerlendirilmiştir. Farklı kuruluşlardan derlenen verilerde bir takım tutarsızlıklara rastlanılmış olmasına rağmen araştırma sahasında mevcut hayvan potansiyelinin ortaya konulması için kullanılmıştır.

Araştırmada, saha çalışması ve derinlemesine görüşme yöntemi kullanılmıştır. Coğrafi araştırmalarda veri toplama yöntemlerinden birisi olan saha çalışmaları; gözlemlerde bulunmak, sahanın doğal ortam ve beşeri özelliklerini bizzat yerinde saptamaya çalışması nedeniyle oldukça önemlidir. Saha araştırmalarında en yararlı yöntemlerden biri incelenen olayın en yakın durumunu görebilmek olanağı sağlamasıdır. Bilindiği gibi özellikle beşeri faaliyetlere ilişkin veriler çoğu yayınlandıkları anda bile eskimiş olurlar. Alan araştırmaları; sayısal ölçümler yanında büyük ölçüde görme, duyma, koku alma ve belki de dokunmayla algılanan niteliksel ölçümleri de içine almaktadır (Özgüç, 1994 s.63).

Araştırma alanında, 2013-2016 yılları arasında, farklı dönemlerde saha çalışmaları yapılmıştır. Bu süreçte bölge halkı ve konuyla doğrudan ilişkili şahıslarla gerçekleştirilen görüşmeler araştırmanın en önemli veri kaynağını oluşturmaktadır. Niteliksel araştırmada en önemli nokta; araştırma sürecinde hangi sorulara cevap arandığı ve bu cevabın niteliğinin ortaya konması olarak tanımlanmaktadır. Yorumlayıcı bir anlayışa sahip olan niteliksel araştırmanın amacı, anlamak ve keşfetmektir. Araştırılan konuyla ilgili 'ne', 'nasıl' ve 'neden' vb. sorular doğal bir sohbet atmosferinde muhataplarına yöneltilerek öznel bakış açısıyla konuya ilişkin mevcut durum ve sorunların ortaya konulması amaçlanır. Bu noktada araştırma sahasında 'derinlemesine görüşme'ler yapılarak Yüksekova'da hayvancılık sektörünün mevcut durumu ve sorunları, bölgede hayvancılıkla uğraşan kişilerin perspektifinden ortaya konulmuştur. Derinlemesine görüşmeler önceden hazırlanan görüşme formu kullanılarak yapılmıştır. Görüşme formu, Yüksekova'da hayvancılık faaliyetleri konusuna ilişkin soruların yer aldığı bir esnek rehber form şeklinde hazırlanmıştır. Soruların biçimi veya düzeni, görüşme sürecinde zaman zaman değişmiştir. Açık uçlu soruların sorulması, dinlenmesi, cevapların kaydedilmesi ve gerektiğinde ek sorular yöneltilerek araştırma konusu detaylı bir şekilde incelemiştir. Böylece sistematik şekilde bilgi toplamak mümkün olmuştur. Yüksekova'da doğal ve beşeri çevre koşulları ile hayvancılık faaliyetleri arasındaki ilişkileri açıklayacak bilgilere ulaşılmıştır.

Bu araştırmanın verileri tematik analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. İlk aşamasında, derinlemesine görüşme sırasında tutulan notlar bilgisayar ortamına aktararak ham kütüklere dönüştürülmüştür. Ham kütüklerde her bir görüşmeci, görüşmenin yapıma sırasına göre 1'den 13'a kadar numara verilerek kodlanmıştır. G1 biçiminde ifade edilen kodlama, görüşme yapılan 1. şahsı ifade etmektedir. Araştırma grubunu oluşturan katılımcıların mesleki bilgileri ile ilgili sorulara verdikleri cevaplarda 7 kişinin 'küçükbaş hayvancılık' yaptığı, 5 kişinin 'büyükbaş hayvancılık' yaptığı, 1 kişinin ise hem küçükbaş hem de büyükbaş hayvancılık yaptığı belirlenmiştir (Tablo 1). Görüşülen şahısların özel bilgilerinin korunması ve anonimleştirilmemesi amacıyla 'adı' ve 'soyadı' tabloya yansıtılmamıştır. Ayrıca çalışmada konuyla ilgili fotoğraflar sunulmuştur.

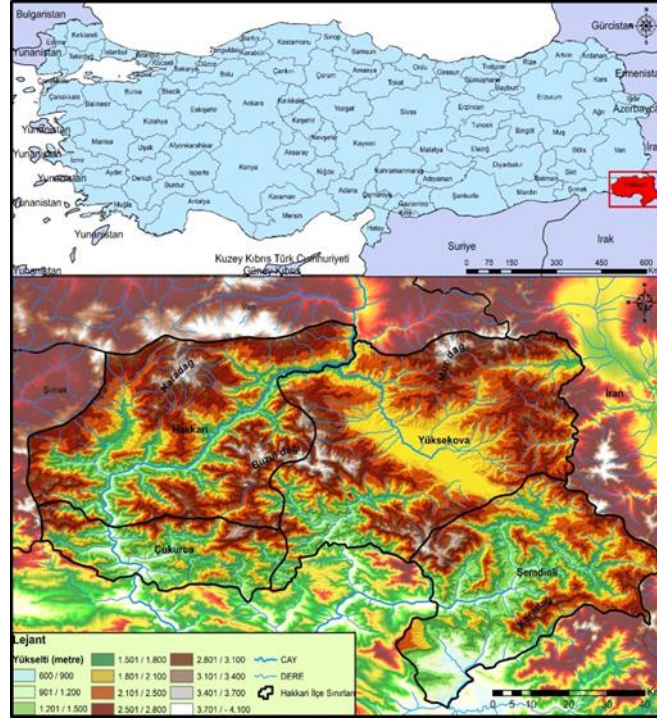
Tablo 1: Araştırma Grubunun Mesleki Bilgileri

KODLAMA	Çiftçinin Yaşı	Hayvan Sayısı	Görüşme Yeri	Büyükbaş Hayvancılık	Küçükbaş Hayvancılık
G 1	50	240	Büyükçitlik Köyü		X
G 2	40	265	Büyükçitlik Köyü	X	X
G 3	58	40	Akalın Köyü	X	
G 4	45	190	Büyükçitlik Köyü		X
G 5	50	140	Yüksekova Merkez		X
G 6	55	20	Akalın Köyü	X	
G 7	46	74	Kırıkdağ Köyü	X	
G 8	48	160	Beşatlı köyü		X
G 9	42	130	Yenişık Köyü		X
G 10	47	95	Yüksekova merkez	X	
G 11	44	180	Büyükçitlik Köyü		X
G 12	51	180	Büyükçitlik Köyü		X
G 13	43	40	Akalın Köyü	X	

DOĞAL ÇEVRE ÖZELLİKLERİ

Araştırma sahasını oluşturan Yüksekova İlçesi; ülkemizin doğusunda Doğu Anadolu Bölgesi'nin güneydoğu kesiminde Hakkâri Bölümü sınırları içinde bulunmaktadır. Matematik konum olarak yaklaşık 42° 10' - 44° 50' doğu boylamları ile 36° 57' - 37° 48' kuzey enlemleri arasında yer almaktadır (Şekil 1). Doğu Anadolu Bölgesi Hakkâri Bölümü'nde yer alan Yüksekova; doğuda İran ve Şemdinli ilçesi, güneybatıda Çukurca ilçesi ve idari olarak bağlı bulunduğu Hakkâri ili (Merkez İlçe) kuzeyde Van Başkale ilçesi ve İran, güneyde ise Irak ile çevrili bir sınırlı ilçesidir. 2547 km² yüzölçümüne sahip olan Yüksekova, Hakkâri ili topraklarının %35,90'nını kaplamaktadır.

Doğu Anadolu'ya açık bir şahsiyet veren coğrafi etkenlerin başında yükselti gelir. Bölgenin topoğrafik yapısı ekseriya 2000 metrenin üstünde uzanan geniş düzlüklerle kaplıdır. Ancak araştırma sahasını oluşturan Yüksekova'da çevresi oldukça engebeldir. Bölgede yükselti ve karasallığın etkisiyle kışları çok soğuk geçen sert karasal iklim şartları hüküm sürmektedir. Kışlar uzun, soğuk ve kar yağışlı geçmektedir. Bölgenin ortalama yükseltinin fazla olması ve denizlere olan uzaklığı iklim koşullarını şekillendirmiştir. Bu durum bölge insanın yaşam koşullarını ve ekonomik faaliyetlerini biçimlendirmektedir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde nüfusunun % 80'i tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Bölgede ortalama yükseltinin ve engebeli alanların fazla olması, kış şartlarının ağır geçmesi, kar örtüsünün uzun süre yerde kalması, sıcaklık farklarının yüksek olması nedeniyle tarımsal üretim miktarı oldukça düşüktür. Buna karşılık meralar ve gür çayırların fazla olması nedeniyle hayvancılık bölge halkının temel geçim kaynağını oluşturmaktadır.

Şekil 1: Yüksekova Lokasyon Haritası

Yüksekova, Hakkâri Bölümü'nde yer alan tek ova olma özelliği taşımaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi'nin güneyinde yer alan Hakkâri Bölümü; Asya ve Avrupa dağlarının birbirine yaklaşması ve sıkışmasıyla yükselmiştir. Yüksek plato ve dağlarla kaplı olan bölgede; genellikle kuzeyden güneye ve doğudan batıya uzanan havzalarla parçalanmış olan vadiler; çok dar ve dik olup; düz alanlar oldukça sınırlıdır. Hakkâri dağlık yöresinde ova ve plato şeklinde düzlükler yoktur. Yalnız Sat ve Buzul Dağları'nın hemen kuzey doğusunda Yüksekova adıyla anılan ve yüksekliği 1950m'yi bulan büyük bir ova vardır (Şahin, 2002 s.26).

Yüksekova İlçesinde arazi genel olarak iki farklı morfolojik sahadan oluşmaktadır. İlçe merkezinin konduğu Yüksekova Ovası ve bu ovanın etrafında yükselen dağlık ve engebeli alanlar bulunmaktadır. Yüksekova'da sık sık derin vadiler görülmekle birlikte, Zap Vadisi bölgenin topografik yapısını şekillendiren ana çizgiyi oluşturmaktadır. Etrafı dağlarla çevrili ovanın doğu kısmında Nehil Çayı'nın iki yakası boyunca kurulmuş olan Yüksekova ilçesinin rakımı 1950 m'dir. Ovanın genişliği 15 km, uzunluğu ise 40 km'dir. Coğrafi yapı olarak dağlık alanlar ve ova olmak üzere iki kısma ayrılan Yüksekova ilçesinin ova kısmı 200.000 dekar, bahse konu bu kısmın 30.000 dekarlık alanı Nehil Sazlığı olarak bilinen bataklık alandan oluşmaktadır (Yüksekova, 2015). Yüksekova Ovası'nın tam ortasından geçen Nehil Çayı, Hakkâri İli ile özdeşleşmiş olan Zap Suyu ile birleşmektedir. Hakkâri sınırlarında birçok akarsu kollarını toplayarak saniyede 80 m³ debisi ile Türkiye'deki akarsular içinde en güçlü debiye sahip olan Zap Suyu; aynı zamanda Dicle Nehri'nin zengin havzalarından birini oluşturmaktadır (Hakkâri İl Çevre Durum Raporu, 2014 s.23). Bitki örtüsü ve su kaynakları bakımından oldukça zengin bir potansiyele sahip olan Yüksekova İlçesi'nde yer alan Nehil Sazlığı, 1985 yılına kadar dünyanın sayılı platoları arasında yer alırken; zamanla sazlığın büyük bir kısmı tahrip edilmiştir. Uluslararası Ramsar Sözleşmesi'nde korunması garanti altında olmasına rağmen tarım alanı oluşturmak amacıyla drenaj çalışmalarının yapılması, çevreye kül, çöp vb. evsel atıkların dökülmesi ovanın ekolojik yapısında büyük tahribata yol açmıştır.

Dağlık bir coğrafyada yer alan Yüksekova'da; yükselti, dağların uzanışı, bölgenin deniz etkisine uzak olması nedeniyle sert karasal iklim özellikleri görülmektedir. Yazlar, kısa süreli olup sıcak ve kurak; kışlar uzun süreli, soğuk ve karlıdır. Karasal iklimin en belirgin özelliği; gece-gündüz ve yaz-kış arasındaki sıcaklık farkı oldukça yüksektir. Buna bağlı olarak donlu gün sayısı ortalamanın üzerinde olup toprak 6-7 ay karla kaplıdır. Yazların serin ve kısa olması nedeniyle tarım faaliyetleri kısıtlı ve dar kapsamlıdır. 1970-2015 yılları arasında gözlenen ortalama değerlere bakıldığında; Doğu Anadolu ve Türkiye geneline göre Yüksekova'da oldukça düşük yıllık sıcaklık ve yıllık yağış ortalamasına sahiptir. Yıllık ortalama sıcaklık değerleri ise 10-12 C° arasında değişmektedir. Yaz ve kış mevsimleri arasında yıllık sıcaklık farkı 30 C° üzerindedir. Bu durum tarım ve hayvancılık faaliyetlerini doğrudan etkilemektedir. Yüksekova'da yıllık sıcaklık ortalaması 5 °C, yıllık yağış ortalaması ise, 63.26 mm civarındadır (DMİG, 2016). Yıllık toplam yağış miktarı 759.2 mm olmasına karşın, yağışın mevsimlere göre dağılışındaki dengesizlik Yüksekova'da tarım ve hayvancılık faaliyetlerini olumsuz etkilemektedir (Tablo 2).

Tablo 2: Hakkâri ve İlçelerinde Sıcaklık Ve Birim Alana Düşen Yağış Miktarının Ortalama Değerleri (1970-2015)

Hakkâri	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
Ortalama Sıcaklık Değeri (°C)	-4.7	-3.2	2.1	8.2	14.3	20.3	24.9	24.8	20.2	13.0	5.3	-1.6
Ortalama En Yüksek Sıcaklık (°C)	-0.4	1.1	6.5	12.9	19.3	25.8	30.8	30.9	26.4	18.5	9.8	2.4
Ortalama En Düşük Sıcaklık (°C)	-8.1	-6.19	-1.9	3.9	9.1	14.0	18.2	18.1	13.9	7.8	1.0	-5.0
Ortalama Güneşlenme Süresi (saat)	4.0	5.2	5.6	6.4	9.6	11.5	12.2	11.3	10.1	7.2	5.2	3.6
Ortalama Yağışlı Gün Sayısı	11.0	10.7	12.9	13.2	11.8	4.1	1.4	1.0	1.8	8.4	8.5	9.8
Aylık Toplam Yağış Miktarı ortalaması(kg/m2)	91.4	106.5	120.2	126.1	64.7	16.1	4.1	2.8	7.1	62.1	87.4	94.4
En Yüksek Sıcaklık (°C)	11.8	11.7	19.7	25.0	28.7	33.7	38.8	38.0	37.1	29.3	20.8	17.5
En Düşük Sıcaklık (°C)	-23.4	-22.7	-19.0	-8.3	-0.8	-5.0	10.0	2.1	4.3	-5.8	-15.3	-21.3

Kaynak: DMİGM Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır.

Karasal iklim özellikleri görülen Yüksekova'nın bitki örtüsü step karakteri taşımaktadır. Orman örtüsünün yok denecek kadar az olduğu bölgede; karasal iklim tipinin bitki örtüsü bozkırlar geniş yer kaplamaktadır. Karların erimesi ve ilkbahar yağışlarıyla yeşeren ve yaz kuraklığı nedeniyle kuruyan otlardan meydana gelen bozkırlar; Yüksekova'da 'hayvancılık' faaliyetleri için uygun bir ortam oluşturmaktadır. Flora türlerinin yok denecek kadar az olduğu Yüksekova'da zaman zaman meşe, kavak, ahlat, dişbudak, alıç, ardıç ve yabancı meyve ağaçları görülmektedir. Yüksekova'da özellikle yüksek bölgelerde yetişmekte olan kısa ömürlü ve endemik bir bitki türü olan Ters Lale (*Fritillaria imperialis*) oldukça yaygın olup, bölgenin sembolü haline gelmiştir (TRB Ortadoğu Anadolu Bölgesi Tarım Master Planı, 2004 s.85).

Türkiye'nin fiziki yapısı, genel olarak yeryüzü şekilleri bakımından engebeli olup tarım alanları oldukça sınırlıdır. Yaklaşık 814.000 km² Türkiye'nin genel arazi varlığı içerisinde, tarım alanlarının payı % 32 olarak tespit edilmiştir (Bayar, 2004 s.43). Türkiye'de topraklar tarım alanları açısından irdelendiğinde; toplam arazinin %26'sının ekili-dikili alan, %6'nın nadas alanı, %17'sinin çayır-mera, %29'nun koruluk ve orman, %17'si tarıma uygun olmayan araziler, %3'nün ise tarım yapılabilecek nitelikte olmasına rağmen kullanılmayan alanlardan oluşmaktadır (Yiğitbaşıoğlu, 2000 s.5). Hakkâri'de 7.179 km² ilin toplam arazi varlığı içerisinde, tarım alanlarının payı %8 olarak tespit edilmiştir. Hakkâri'de 7.179 km² ilin toplam alanların sadece 596 km² kısmı tarım alanı olarak kullanılmaktadır (Koday, 2010 s.141). Hakkâri ilinin genel topografik yapısına bakıldığında tarım arazileri oldukça sınırlıdır. Yüksekova Ovası bölgede tek geniş düzlük alanı olması nedeniyle bölgenin çekim merkezi olmuştur.

YÜKSEKOVA'DA HAYVANCILIK

Türkiye'de son yıllarda et ve süt ürünlerine olan talep giderek artmaktadır. Buna bağlı olarak gerek ülke genelinde gerekse Yüksekova özelinde hayvancılık faaliyetlerinin önemi giderek artmaktadır. Hayvancılık sektörü; ülkemizde ulusal beslenmenin yanında ihracatın artırılması, sanayiye hammadde sağlanması, bölgeler ve sektörler arası dengeli kalkınmanın istikrar içinde yürütülmesi, kırsal alanda gizli işsizliğin önlenmesi, sanayi ve hizmet sektöründe yeni istihdam imkânlarının oluşturulmasında sosyoekonomik fonksiyonlar üstlenmiştir (Sertkaya Doğan, 2008 s.12). Özellikle Yüksekova örneğinde olduğu gibi ekonomik faaliyet alanlarının sınırlı olduğu yerlerde hayvancılık faaliyetleri ayrı bir önem arz etmektedir. Yüksekova'da nüfusun %70'i geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlamaktadır. Tarım faaliyetleriyle geçimini sağlayan nüfusun ise %50'si hayvancılıkla uğraşmaktadır (HVGTHİM, 2015 s7). Yüksekova'nın sert iklim şartları, tarım alanlarının sınırlı oluşu ve engebeli arazi yapısı nedeniyle hayvancılık bölge halkının temel geçim kaynağını oluşturmaktadır.

Yüksekova'da Küçükbaş Hayvancılık

Hakkâri ilinde toplam arazinin %52'si çayır ve meralardan oluşmaktadır. Bu durum il genelinde küçükbaş hayvancılık faaliyetlerini ön plana çıkarmıştır. Yüksekova geniş mera alanları, su kaynakları ve zengin flora deseni bakımından küçükbaş hayvancılık için büyük bir potansiyel taşımaktadır. Özellikle organik hayvansal gıda üretimine uygun alanlara sahip olan Yüksekova'da hayvancılık genellikle yaylacılık yöntemiyle yapılmaktadır. Küçükbaş hayvancılık; genellikle geniş ve gür meralarda et, süt, yapağı, kıl ve deri gibi ürünlerin sağlandığı bir üretim etkinliğidir. Dağları ve yaylaları ile Yüksekova coğrafyasının sunduğu fırsatlardan birisi olan küçükbaş hayvancılık, temel bir ekonomik faaliyet olarak tarihten bu güne yapılagelmıştır. Ancak 1984 yılında başlayan terör ve şiddet olayları Yüksekova'da küçükbaş hayvancılık faaliyetlerini olumsuz etkilemiştir.

Tablo 3: Hakkâri İlinde Küçükbaş Hayvan Sayısının İlçelere Göre Dağılımı (2007-2015)

İLÇELER	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Merkez	280.495	132.515	144.521	200.719	89.300	123.562	176.982	189.909	221.765

Yüksekova	600.000	327.320	350.000	260.000	155.000	232.200	384.575	399.846	487.040
Şemdinli	121.028	148.792	80.000	80.000	70.000	94.789	124.800	130.891	113.920
Çukurca	8.000	4.124	4.100	7.000	6.000	10.500	9.041	11.407	13.690
Toplam	1.009.523	612.751	578.621	547.719	320.300	461.051	695.398	732.053	836.415

(TUIK, HVGTHİM ve Yüksekova Ziraat Odası Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır.)

Yüksekova’da hayvancılık faaliyetlerinin nicelik ve niteliği hakkında bilgi verebilecek yeterli ve sağlıklı istatistiki veri bulunmamaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Hakkâri valiliği Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü (HVGTHİM) ve Yüksekova Ziraat Odası verileri kullanılarak Yüksekova’da mevcut hayvan sayıları derlenmeye çalışılmıştır. Ancak elde edilen veriler arasında tutarsızlıklar bulunması ve çok büyük farklılıkların görülmesi nedeniyle araştırma için olumsuz değerlendirmelere ve sonuçlara yol açmamak için 2007 yılı öncesine ait veriler kullanılmamıştır. Tablo 3’de görüldüğü üzere Hakkâri il genelinde yetiştirilen toplam hayvan sayısının %50’inden fazlasının Yüksekova ilçesinde yetiştirildiği görülmektedir. Hakkâri merkez, Şemdinli ilçesi ve Çukurca ilçesinde yetiştirilen toplam küçükbaş hayvan sayısının Yüksekova’da yetiştirilen toplam küçükbaş hayvan sayısından daha az olduğu görülmektedir. Bu durum Yüksekova’nın küçükbaş hayvancılık faaliyetleri bakımından mevcut potansiyelini ortaya koymaktadır.

Hakkâri il genelinde görülen toplam küçükbaş hayvan sayısındaki düşüşlerin Yüksekova ilçesinde de yaşandığı görülmektedir. 2007 yılında Yüksekova’da 600.000 olarak tespit edilen küçükbaş hayvan sayısı; 2008 yılında yaklaşık olarak %50 seviyesinde gerileyerek 327.320’e düşmüştür. Yüksekova’da toplam küçükbaş hayvan sayısı 2011 yılına 155.000’e gerilemiştir. 2012 yılında itibaren Yüksekova’da toplam küçükbaş hayvan sayısı yeniden yükselmeye başlamış olup 2015 yılında 487.040’a ulaşmıştır. Hakkâri il genelinde yıllara göre hayvan varlığı önemli farklılıklar göstermektedir. 2007 yılında Hakkâri il genelinde toplam küçükbaş hayvan sayısı 1.009.523 olarak kayıtlara geçerken; 2008 yılında bu rakam 612.751’e düşmüştür. 2007-2012 döneminde Hakkâri il genelinde küçükbaş hayvan sayısının sürekli düştüğü görülmektedir. 2013-2015 döneminde ise küçükbaş hayvan sayısı yeniden artmaya başlamıştır. Yüksekova ekonomisinin ana kaynağını oluşturan küçükbaş hayvancılık faaliyetlerinin geliştirilmesi sosyoekonomik açıdan büyük katkı sağlayacaktır. Bölgenin coğrafi yapısına son derece uygun olan küçükbaş hayvanlar, meradan en iyi şekilde yararlanabilen türleri oluşturmaktadır. Esasen çayır ve mera kaynaklarının uygunluğu ve bölge insanının sosyokültürel faktörlere bağlı olarak özellikle koyun ve keçi yetiştiriciliğine yatkınlığı hayvancılık faaliyetlerinin tarımsal üretimde öne çıkmasını sağlamaktadır. Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinden elde edilen et, süt, yün, kıl ve deri gibi ürünler; gıda ve tekstil sektörü başta olmak üzere çok geniş bir alanda kullanılmaktadır. Hayvansal proteinin ucuz ve erişilebilir bir şekilde tedarik edilmesi ve toplumun dengeli ve yeterli beslenmesinde hayvancılık sektöründeki üretim oldukça önemlidir (DAKA, Küçükbaş Hayvancılık Çalıştay Raporu, 2012 s.30). 2007-2015 sürecine ait veriler irdelendiğinde tablo 3’de görüldüğü üzere, küçükbaş hayvan sayısında en çok düşüş 2007-2008 döneminde yaşanmıştır. Yüksekova özelinde ve il genelinde küçükbaş hayvan sayısında yıllar itibarıyla büyük dalgalanmalar ve keskin düşüşler yaşanmıştır. Bu durumun temel nedeni Türkiye genelinde hayvan sayısını belirlemek amacıyla yapılan “küpeleme” çalışmaları kaçak hayvan ticaretini kısmen önlemiştir (Eşiyok, 2004 s.47). Bölgede çiftçilerle yaptığımız görüşmede, meraların ‘güvenlik bölgesi’ olarak ilan edilmesi mevcut hayvan sayısının azalmasına yol açtığı öğrenilmiştir.

Yüksekova’da mevcut hayvan sayısının azalmasıyla ilgili olarak G5 kodlu katılımcı şunları ifade etmiştir: *“Yüksekova Hakkâri’de hayvancılık faaliyetleri için çok elverişli bir yer. 1990’lı yılların başında Hakkâri’de 2 milyon civarında küçükbaş hayvan mevcudiyeti vardı. Bölgede yaşanan olaylar nedeniyle köylerin boşaltılması ve yaylaların yasaklanması sonucu hayvan sayısı giderek düştü. Şu anda Hakkâri ve ilçelerinde yaklaşık 732.000 civarında küçükbaş hayvan var. Mera ve yayla alanlarımız 3,5 milyon civarında küçükbaş hayvanı barındıracak durumdadır. Bizim yaylalarımız, koyun ve keçi yetiştiriciliği için uygun şartlara sahip; ancak bölgede yaşanan sorunlar nedeniyle bu imkânları yeteri kadar değerlendiremiyoruz”.*

Konuyla ilgili olarak G2 kodlu katılımcı görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir: *“Yüksekova’da 20-30 yıl öncesine kadar yaklaşık 2 milyon küçükbaş hayvan bulunmaktaydı. Yayla ve meraların ‘güvenlik’ gerekçesiyle yasaklanması nedeniyle hayvancılık yapan köylüler iflasın eşiğine geldi. Otlatacak mera ve yayla bulamayan üreticiler, ellerindeki hayvanları satmak zorunda kaldı. Benim 700 tane koyunum, 110 tane ineğim vardı. Şu anda 220 koyun ve 45 ineğe ancak bakabiliyorum. Yazın meraya çıkamıyoruz. Hayvanların kışık besin ihtiyacını zaten yeteri kadar karşılayamıyoruz. Yaz mevsiminde de elimizdeki hayvanı yeşil otlarla kendi doğasında besleyip, büyütüyoruz. Otlar dağlarda kuruyup gidiyor. Biz ise köyün etrafında hayvanları idare etmeye çalışıyoruz. Bu nedenle hayvan sayısını azaltmak zorunda kaldık; ama tamamen de bırakamıyoruz. Çünkü hayvancılığı bırakanlar geçim sıkıntısı yaşıyor”*

Yüksekova’da küçükbaş hayvancılık faaliyetlerinin tamamı, hayvancılık için girdi sağlayan mera ve otlak alanlar ile su kaynaklarının bulunduğu kırsal yerleşim merkezlerinin çevresinde toplanmış durumdadır. 1984 sonrası başlayan ve bölgede giderek yükselen terör olayları nedeniyle birçok insan, yaşadığı yeri gönüllü ya da zorunlu olarak değiştirmek

zorunda kalmıştır. Hayvancılık yapan nüfusun büyük çoğunluğu köyleri boşaltarak ilçe merkezine göç etmiştir. Kırdan kente doğru yaşanan bu göçler hayvancılık faaliyetlerini olumsuz etkilemiştir.

Konuyla ilgili G1 kodlu katılımcı düşüncelerini şu şekilde paylaşmıştır: “Yüksekova’da önceden sadece kışın hayvanları beslemekte zorlanıyorduk. Şimdi yaz mevsiminde de aynı sıkıntıları yaşamaya başladık. Biz her yaz döneminde köyümüzün yakınında bulunan (Yüksekova’nın Büyük Çiftlik köyü) Meydan yaylasına gider ve hayvanlarımızı meralarda otlatırdık. Meydan Yaylası’nın güvenlik bölgesi kapsamına alınması nedeniyle artık yaylaya çıkmıyoruz. 2010 yılında 600’den fazla küçükbaş hayvanım vardı. Besleme ve barınma ihtiyacını karşılayamadığımız için koyunların büyük çoğunluğunu satmak zorunda kaldım. Şu anda 240 tane küçükbaş hayvanım kaldı. Elimizde bulunan hayvanları Büyükçiftlik köyümüzün çevresinde dar bir alanda otlatmaya çalışıyoruz. Meydan Yaylası’nda otlatığımız hayvanların eti ve sütü daha verimli oluyordu. Şu anda hayvancılıktan verim alamıyoruz. Meydan Yaylası daha az eğimli, otlaklar geniş, büyükbaş ve küçükbaş hayvanların beslenmesine, gezmesine, dinlenmesine ve su ihtiyacının karşılanması açısından önemli bir yer. Bizim burada havanın soğuk ve temiz olması nedeniyle salgın hastalık pek görülmez. Hayvan sağlığı konusunda herhangi bir sorun yaşamıyoruz. Bizim en önemli sorunumuz hayvanlarımızın beslenme ve barınma konusudur. Özellikle kış mevsiminde hayvanlarımızı yeteri kadar besleyemiyoruz”.

Yüksekova’da ekonomik faaliyetlerin kısıtlı olduğunu, bu nedenle hayvancılık faaliyetlerinin ön plana çıktığını vurgulayan G4 kodlu katılımcı düşüncelerini şu şekilde paylaşmıştır: *Bizim burada, yaz mevsiminde hayvancılık yapmak çok rahat ve verimli; ama kış mevsiminde ise bir o kadar zor ve verim oranı düşüktür. Burada çiftçiler kış boyunca, hayvanları yarı aç yarı tok bir şekilde canlı kalmasını sağlayarak yaz mevsiminde meralara çıkarmayı amaçlar. Yüksekova’da genel olarak ekim ayının ortalarında kışlık barınaklara alınan hayvanlar, nisan ayının ortalarına kadar kapalı alanda kalır. Nisan ayının ortalarında yeşermeye başlayan meralar hayvanlarımızın hayat kaynağıdır. Kısa sürede gürleşen otlar, hayvanların belenmesini ve etlenip sütlenmesini sağlar. Biz yıllardır burada bu şekilde yaşadık. Meraların yeşermesiyle yaylalara çıkarak çadırlarda yaşamaya başlarız; ancak artık yaylalara çıkamaz olduk. Bu durum bölgede hayvancılık faaliyetlerini olumsuz etkiliyor”.*

Yüksekova ilçesinde hayvancılık ilçe ekonomisi için en önemli faaliyet alanı olarak değerlendirilmektedir. Tarıma elverişli araziler oldukça sınırlıdır. Ayrıca kışları uzun ve soğuk, yazları kısa ve kurak sert karasal iklim etkisi tarımsal verimliliği ve ürün çeşitliğini sınırlamaktadır. Yüksekova’da genel olarak doğal koşullar, fotoğraf 1’de açık bir şekilde görüldüğü üzere tarımsal faaliyetlerden ziyade hayvancılık için daha elverişli bir ortam sunmaktadır.

Fotoğraf 1:Yüksekova’da Yallardan Bir Görünüm

Yüksekova’da hayvancılık faaliyetlerini olumsuz etkileyen mevsim şartlarıyla ilgili olarak G13 kodlu görüşmeci düşüncelerini şu ifadelerle yansıtmıştır: “Hayvancılık zor ve emek isteyen bir meslektir. Özellikle Yüksekova gibi mera hayvancılığının yapıldığı yerlerde işler daha da zorlaşmaktadır. İklim şartları nedeniyle ekim ayının ortalarından başlayarak nisan ayının ortasına kadar hayvanlarımızı ahırda beslemek zorunda kalıyoruz. Meraların kar örtüsüyle kaplandığı süreçte hayvanların yem ihtiyacını yeterli düzeyde karşılayamıyoruz. Bu nedenle üretimde verim kaybı yaşıyoruz. Hava ısınıp karların erimeye başlamasıyla meralar yeşermeye başlıyor. Meralardaki yeşil ve gür otlaklarda hayvanları otlatıyoruz. Böylece kısa sürede etlenen ve süt verimi artan hayvanların ürünü bizi ayakta tutuyor. Bölgede

yaşanan sorunlar nedeniyle artık yaylalara çıkamaz olduk. Hayvanlarımızı kışın zaten yeteri kadar doyuramıyoruz. Yaklaşık 6 ay boyunca kapalı alanda ve sağlıksız koşullarda hayvanlarımız yetersiz besleniyor”.

Kış mevsiminde olumsuz barınma ve yetiştirme koşulları Yüksekova’da hayvancılık sektörünün en önemli sorununu oluşturmaktadır. Fotoğraf 2’de görüldüğü üzere kış mevsimindeki kar örtüsü bölgede doğal olarak hareket kabiliyetini sınırlamaktadır. Yüksekova’da meraların kar örtüsüyle kaplandığı süreçte hayvanların yem ihtiyacının yeterli düzeyde karşılanamadığı görülmektedir. Bu durum genel olarak mera hayvancılığının en önemli sorununu oluşturmaktadır.

Fotoğraf 2:Yüksekova'da Kış Mevsiminde Hayvan Barınaklarından Bir Görünüm

Yüksekova’da ekonomik faaliyetlerin kısıtlı olduğunu, bu nedenle hayvancılık faaliyetlerinin ön plana çıktığını vurgulayan G4 kodlu katılımcı düşüncelerini şu şekilde paylaşmıştır: *“Bizim Yüksekova’da geçim sağlayacak işler belirli. Ya hayvancılık yapacaksınız ya da tarım. Ekip biçecek arazi sınırlı. Tarlaların durumu ve verimi ortada, biz mecburen hayvancılık yapıyoruz; ama hayvancılık da giderek azalıyor. Bölgede yaşanan olaylar nedeniyle başlayan göçler hayvancılığı bitirme noktasına getirdi. Biz imkânları zorlayarak hayvancılığa devam ediyoruz. Önceden sadece kış mevsiminde yem konusu bizi düşündürdü. Şimdi meraların güvenlik bölgesi ilan edilmesiyle yaz mevsiminde de zorluklarla karşılaşmaya başladık; ama bu geçici bir durum. Güvenlik sorunu bir şekilde çözülür; fakat kış mevsiminde hayvanların yem ihtiyacının karşılanamaması bizim için kökleşmiş bir sorun”.*

Konuyla ilgili G9 kodlu katılımcının şu ifadeleri bu durumu destekler niteliktedir: *“Yüksekova’da yaz mevsiminde hayvancılık yapmak çok kolay ve verimli; ancak kış şartlarında hayvanları beslemek çok zor. Köyde hayvancılık yaparak geçiniyoruz. Ekecek arazi çok az, ektiğimiz buğday ancak evin zahiresini karşılıyor. Hayvancılık dışında yapacak başka bir iş bulamıyoruz. Yazın yaylalarda hayvanları otlatıyoruz. Ayrıca dağlarda belirli yerlerde büyüyen yüksek otları biçip toplayarak hayvanlarımızın kışlık yem ihtiyacını temin etmeye çalışıyoruz. Fakat bu otların kışlık barınaklara taşınması çok zahmetli ve yorucu oluyor. Kışın kar altında kalan ot ve saman yığınlarını zorlu kış şartlarına göğüs gererek sırtımızda ya da kızaklarla taşıyarak barınaklara taşıyoruz. Böylece kış mevsiminde hayvanlarımızı açlıktan kurtarmaya çalışıyoruz”*

Yüksekova’da hayvanların kışlık besin ihtiyacının büyük kısmı; yaz döneminde hasat edilip yaylalarda ya da barınakların yakınında depo edilen kurumuş ot yığınlarıyla sağlanmaktadır. Kısmen de olsa saman ve hazır yemlerin kullanıldığı görülmektedir. Fotoğraf 3’te görüldüğü üzere Yüksekova’da kış mevsiminde hayvanların besin ihtiyacını karşılamak için dağlardan yerleşim alanlarına doğru yapılan ot taşıma işlemi oldukça zahmetli ve zor bir süreçtir.

Fotoğraf 3: Kış Mevsiminde Hayvanların Besin İhtiyacını Karşılama İçin Dağlardan Barınaklara Ot Taşıma İşlemi

Konuyla ilgili G8 kodlu görüşmeci şunları söylemiştir: “Yüksekova’da hayvancılık sektörünün en önemli sorunu kışlık yem ihtiyacının karşılanamamasıdır. Hayvancılık faaliyetlerinde en büyük gider yem masrafıdır. Kış mevsimi uzun ve sert geçtiği için hayvanların yem ihtiyacını yaz mevsiminde dağlardan biçip depolayarak hazırladığımız otlarla karşılamaya çalışıyoruz. Yüksekova’da kış mevsimi 6 aydan fazla sürüyor. Hayvanların kışlık yem ihtiyaçlarını karşılamak için yazın 1,5 ay kadar çalışıyoruz. 15-20 gün boyunca tırpanla ot biçiyoruz. 3-4 günde biçtiğimiz otları toplayarak harman yapıyoruz. Kışın kızaklarla bu otları dağdan ahırların bulunduğu yere taşıyarak hayvanlara yediriyoruz. Bu çalışmalarını yapmazsak hayvanlar kışın aç kalır. Hazır yem alsak, yetiştirdiğimiz hayvanların yarısını satıp yem parasını ödüyoruz”.

Hayvancılık faaliyetlerinde en büyük gider yem maliyetleridir. Yüksekova’da geleneksel yöntemlerin uygulandığı hayvancılık yazın meralarda yapılmaktadır. Dolayısıyla yaz mevsiminde herhangi bir yem masrafı olmamaktadır. Yüksekova’da kış döneminde kapalı barınaklarda sürdürülen hayvancılıkta yem konusu en önemli sorunu oluşturmaktadır.

Konuyla ilgili G6 kodlu görüşmeci kışlık yem konusunda farklı bir noktayı vurgulamıştır: “Yüksekova’da hayvancılık yapan kişiler, evinin kışlık zahiresinden daha çok hayvanlarının kışlık yem ihtiyacını düşünür. Burada evin gıdasını kolay bir şekilde temin edebilirsiniz; ancak 500-600 hayvanın ihtiyaç duyduğu yemi kış ortasında temin etmeye kalkışmak oldukça zor ve maliyetli bir iştir. Bu nedenle herkes yaz boyunca hayvanların kışlık yem ihtiyacını temin etmeye çalışır. Bu çok zahmetli bir iştir. Yazın dağlarda tırpanla biçtiğimiz otları depolayarak, kış boyunca hayvanlarımızı besleriz. Bazen yangın gibi olaylar ot yığınlarını yok ediyor. Bu bizim için çok zor bir durum. Çünkü il dışından getirdiğimiz her türlü yemin maliyeti çok yüksek. Hayvanların kışlık yem ihtiyacını yazın temin etmezseniz ya da yangın vb. bir durumla karşılaşsanız elinizdeki hayvanların yarısını satıp kışlık yem almak zorunda kalıyoruz. Sonuçta elimizdeki hayvan sayısı azalıyor. Bölgede hayvan sayısı azalınca et ve süt üretimi düşüyor”.

Yüksekova’da hayvancılığın en önemli sorununun kışlık yem ihtiyacı olduğunu vurgulayan G11 kodlu katılımcı, düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: “Biz yaz mevsiminde yaylalara, meraya çıkarız. Yaylada hem hayvanlarımızı otlatırız hem de kışlık yem için buralardaki otları biçerek istifleriz. Motorlu taşıt yolu olmadığı için kış mevsiminde toprak karla örtüldüğünde, kızakları alıp yaylaya çıkarız. Yaz döneminde istiflediğimiz ot balyalarının üzerindeki karları kürekle temizleyerek ortaya çıkardığımız otları kızaklara yükleriz. Bölgede çığ tehlikesi olmasına rağmen 100 kilo ağırlığındaki ot balyalarının önünde dik yamaçlardan, vadilerden geçerek 5-10 kilometre boyunca kızakla taşıyarak köye ulaştırırız. Zaman zaman kazalar yaşanıyor. Yaralanmalar ve can kayıpları olabiliyor. Her yıl aynı yöntemle otları taşımak zorunda kalıyoruz. Biz burada doğa şartlarına meydan okuyarak hayatımız pahasına koyunlarımız için mücadele veriyoruz. Koyunları aç koymamak zorundayız; çünkü burada hayvancılığın yok olması ekonomik kaynağın yok olmasıdır”.

Yüksekova’da hayvancılık yapan kişilerin yem temin işlemlerini geleneksel yöntemlerle sürdürdüğü görülmektedir. Bu noktada hayvan barınaklarının modernleştirilmesi ve yemlerin daha güvenli bir ortamda korunması gerekmektedir. Ayrıca, yetkililer tarafından yaylalara ulaşım yolları yapılarak yazın depolanan otların barınaklara taşınma işlemi daha kolay ve güvenli bir şekilde gerçekleşmesi sağlanabilir. Yerleşim alanları ve yaylalar arasındaki ulaşım yolları bölgede hayvancılık faaliyetlerinin geliştirilmesi için önemli bir işlev üstlenebilir.

Bölgenin coğrafi şartları, büyükbaş hayvancılığa el vermediği için küçükbaş hayvancılık faaliyetleri yaygınlaşmıştır. Hakkâri ilinde mevcut küçükbaş hayvan varlığının %55’i Yüksekova ilçesinde bulunmaktadır. Hakkâri ilinde yetiştirilen

koyunların %98'den fazlasını yerli koyun ırkı olan Akkaraman, keçilerin ise tamamına yakını yerli ırk olan kıl keçisi oluşturmaktadır (HVGTHİM, 2015 s.5). Hakkâri il genelinde üretilen 584.305 koyunun %60'ı Yüksekova ilçesinde bulunmaktadır. Hakkâri'de keçi üretiminde Şemdinli ilçesi ilk sırada yer almaktadır. Keçi üretiminin ise %36'sı Yüksekova ilçesinde yapılmaktadır. Hakkâri ilinin coğrafi şartları küçükbaş hayvancılığı ön plana çıkarmaktadır. İlde mevcut hayvancılık faaliyetlerinin %5'ini büyükbaş hayvancılık oluşturmaktadır. Hakkâri'de üretilen büyükbaş hayvanların %62'si Yüksekova ilçesinde bulunmaktadır. Türkiye küçükbaş hayvancılık bakımından önemli bir potansiyele sahip olmasına rağmen bu potansiyelini her geçen gün kaybetmektedir. Türkiye'de hızlı nüfus artışı, sanayileşme ve nüfus hareketleri sonucu hayvansal proteine ve ete olan talep gün geçtikçe artmaktadır. Bu nedenle koyunculukta et üretimi her geçen gün daha çok önem kazanmaktadır. Koyun eti üretimi söz konusu olduğunda, kuzu eti üretimi önem kazanmaktadır. Bunun için de birim koyundan daha fazla kuzu elde etme ve kuzularda yaşama gücü ile birlikte büyüme ve gelişme özelliklerinin de iyileştirilmesi amaçlanmaktadır (Bingöl ve Aygün, 2014 s.66). Koyun ve keçi yetiştiriciliğinin Türkiye'deki tarihsel süreci irdelendiğinde 1980 sonrasında çok ciddi boyutlarda küçülme yaşanmıştır. 2010 yılı TÜİK verilerine göre Türkiye'de küçükbaş hayvan varlığı, 48.6 milyon baş koyundan 25.4 milyon başa düşmüştür. Keçi varlığı ise 19 milyon baş keçiden 6.5 milyon baş keçiye düşmüştür (Tablo 4). Bu veriler ışığında yakın bir tarihte gerekli tedbir alınmadığı takdirde bu düşüşün hızlanarak artacağı tahmin edilmektedir (DAKA, Küçükbaş Hayvancılık Çalıştay Raporu, 2012 s.21).

Tablo 4: Hakkâri ilinde Küçükbaş Hayvan Türünün Dağılımı

Küçükbaş Hayvan Varlığı (2014)					
Cinsi	Merkez	Yüksekova	Şemdinli	Çukurca	TOPLAM
Koyun	149.130	352.158	77.910	5.107	584.305
Keçi	40.779	47.688	52.981	6.348	147.796
TOPLAM	189.909	399.846	130.891	11.455	732.101

TÜİK, HVGTHİM ve Yüksekova Ziraat Odası Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki hayvan varlığının değişimi, Türkiye'nin genel tablosu ile benzer bir eğilim göstermektedir. Ancak Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki azalmalar Türkiye ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. Bölge'nin ekonomik açıdan geri kalmışlığı, hayvansal üretimin kapalı ekonomi içinde yer alması ve terör olayları sonucu meraların boşaltılmasıyla artan göçler hayvancılığın gelişmesini sınırlayan önemli etkenlerdir. Ayrıca Bölge'de; hayvan ıslahı, bakım ve besleme, hayvan hastalıklarıyla mücadele, verim düşüklüğü, örgütlenme ve pazarlama, eğitim, destekleme politikaları ve finansman kaynaklarına erişim alanlarında ciddi sorunlar bulunmaktadır (Aydemir ve Pıçak, 2007 s.13). Koyun ve keçi yetiştiriciliği, Türkiye'de yapılabilecek en ucuz maliyetli hayvancılık faaliyetidir. Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğine elverişli koşulları bulunan Türkiye'de bu sektörde son yıllarda önemli gelişmeler olmuştur (Köseman ve Şeker, 2015 s.112). Özellikle Yüksekova'da küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin özel bir yeri vardır. Koyun ve keçiler meralarda ve tarımsal üretime uygun olmayan geniş otlak alanları değerlendirerek et, süt, yapağı, kıl ve deri gibi ürünlere dönüştürülebilme imkânı sunmaktadır. Yüksekova'da küçükbaş hayvan varlığı bakımından Türkiye'de önde gelen bölgelerden biri olmasına karşılık, hayvan başına sağlanan verim açısından beklentileri karşılamaktan uzaktır. Küçükbaş hayvancılıkta başarının en önemli şartı, hayvanların bulunduğu bölgenin coğrafi ve ekonomik durumlarına göre yetiştirme yönünün ve şeklinin iyi tespit edilmesi ve amaca uygun ırkların seçilmesidir. Yüksekova'da genellikle yerli ırklardan oluşan koyun keçi türü üretilmektedir.

Yüksekova'da Büyükbaş Hayvancılık

Büyükbaş hayvan sayısı bakımından Hakkâri il merkezi ve ilçeleri karşılaştırıldığında en fazla hayvan potansiyeline sahip bölgenin Yüksekova olduğu görülmektedir (Fotoğraf 4). Hakkâri il genelinde 2007 yılında 40.036 olan büyükbaş hayvan sayısı 2015 yılında 36.691'e düşmüştür. 2007-2015 sürecinde en fazla düşüş ise 2009 yılında yaşanmış olup ildeki toplam büyükbaş hayvan sayısı 22.582'ye düşmüştür. Özellikle 2007 yılında 44.036 olan büyükbaş hayvan sayısı 2009 yılında 22.582'ye düşmüştür. Aradan geçen iki yıllık süreçte hayvan sayısının yarı yarıya düşmesi, ildeki hayvancılık faaliyetlerindeki kararsız ve istikrarsız tutumu göstermektedir. Hakkâri'de toplam büyükbaş hayvan varlığının dağılımı irdelendiğinde; 2007 yılında il genelinde bulunan büyükbaş hayvanların % 62'sinin Yüksekova ilçesinde yetiştirildiği görülmektedir (Tablo 5). Mevcut hayvan miktarı ile Hakkâri ilinde toplam mera potansiyelinin ancak %15-20'si kullanılabilir (HVGTHİM, 2015 s.25).

Fotoğraf: 4 Yüksekova'da Merada otlayan Büyükbaş Hayvanlardan bir görünüm

İLÇELER	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Merkez	6.516	4.700	3.490	4.685	4.670	5.080	3.734	4.454	5.045
Yüksekova	22.934	17.000	11.895	20.250	18.755	16.704	20.253	24.550	19.042
Şemdinli	13.316	11.109	6.569	10.760	10.379	14.340	12.000	9.439	11.339
Çukurca	1.270	450	628	883	1.042	1.200	965	1.243	1.265
Toplam	44.036	33.259	22.582	36.578	34.846	37.324	36.952	39.686	36.691

TÜİK, HVGTHİM ve Yüksekova Ziraat Odası Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır.

Yüksekova'da 2007-2015 sürecinde büyükbaş hayvan sayısında kısmen bir düşüş olmuştur. Ancak büyükbaş hayvan sayısındaki düşüş küçükbaş hayvan sayısına göre daha düşük oranlarda gerçekleşmiştir. Yüksekova'da 2007 yılında büyükbaş hayvan sayısı 22.934 iken; 2009 yılında 11.109'a düşmüştür. 2014 yılında ise Yüksekova'da büyükbaş hayvan sayısı 24.550'e ulaşmıştır. 2009-2014 döneminde Yüksekova'da büyükbaş hayvan sayısının ikiye katlandığı görülmektedir. Ortaya çıkan sonuçlar irdelendiğinde büyükbaş hayvan sayısında yıllar itibarıyla dalgalanmalar olsa da keskin düşüşler yaşanmamıştır. Türkiye'deki küçükbaş ve büyükbaş hayvan mevcudu, hızla artan insan nüfusuna karşılık her yıl azalmaktadır. Bir tarım ve hayvancılık ülkesi olan Türkiye'de öncelikle bu sektöre önem verilmesi ve üretimin artırılması gerekmektedir. Küçükbaş ve büyükbaş hayvancılığımızın arzu edilen düzeye gelmesi için acilen gerekli önlemler alınmalıdır. Aksi halde, geçimini hayvancılıktan sağlayan nüfusu yerinde tutmak çok zor olacak ve kırsal alandan kentlere olan göçler artarak devam edecektir (Özçağlar, 1995 s.61).

Konuyla ilgili olarak G3 kodlu katılımcı görüşlerini şu şekilde paylaşmıştır: "Ben 35 yıl oldu Yüksekova Akalın Köyü'nde hayvancılık yapıyorum. Şu anda 40 tane büyükbaş hayvanım var. 1992 yılına kadar küçükbaş hayvancılık yaptım; ancak Gever'de (Yüksekova'da) olaylar nedeniyle yaylaya çıkış yasaklandı. Bu sebepten yazın koyunları köy çevresinde beslemek zorlaştı. Yaz mevsiminde meralarda otlayan hayvanlarımız hem etleniyor hem de yeşil otlarla beslendiği için iyi süt veriyordu. 10-15 yıl yaylalara çıkamadık. Bu nedenle koyunları sattım. Birkaç tane inek aldım. İnekler yavruladı, çoğaldı. Şu anda 35 tane ineğim var; ama yem çok pahalı. Yaz mevsiminde hayvanlarımızı meralarda otlatıp bir şekilde doyuruyoruz. Kış mevsiminde hayvanları yeteri kadar besleyemediğimiz için hayvanlar zayıflıyor ve süt verimi azalıyor"

Bu konuyla ilgili G12 kodlu görüşmeci ise düşüncelerini çalışmaya şu şekilde yansıtmıştır:

"Bizim burada iş imkânları kısıtlı. Tarım yapacak arazi sınırlı, ticaret, sanayi yok. Mecburen hayvancılık yapıyoruz. Hayvancılık giderek azalmaya başladı. Gençler şehre yerleşiyor. Bizler atadan gördüğümüz yöntemlerle hayvancılık yapıyoruz. Yani yazın yaylada dağda hayvanları otlatır, kışın barınakta besleriz. Daha doğrusu burada kışın hayvanları öldürmeden yaza çıkarmaya çalışırız. Hayvanların kışlık yem ihtiyacı en önemli sorunumuz. Bölgede yaşanan olaylardan dolayı meraları yeteri kadar değerlendiremez olduk. Önceden kışın hayvanları nasıl doyuracağımızı düşünürdük. Şimdi yaz mevsiminde de aynı sorunu yaşamaya başladık. Güvenlik sağlanırsa ve hayvanların kışlık yem sorunu çözümlerse Yüksekova'da hayvancılık gelişir ve önemli miktarda et üretimi sağlanır".

Konuyla ilgili G7 kodlu görüşmeci düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Şu anda 74 tane büyükbaş hayvanım var. Kırıkdağ Köyü yakınlarında bulunan ve güvenlik kapsamına alınmayan yerlerden biri olan Oledrî bölgesinde hayvanları olatmaya çalışıyorum. Büyük Çiftlik beldesinde bulunan Meydan Yaylası’ndan aldığımız verimi Kırıkdağ çevresindeki otlaklardan alamıyoruz; çünkü Meydan Yaylası daha az eğimli, otlaklar geniş ve verimli. Mecburen hayvanlarımızı bu çevrede idare etmeye çalışıyoruz; fakat bu sorun geçici bir durum. Güvenlik konusu bir şekilde çözülür; ama kış şartlarında hayvanların yem ve barınak konusu, Yüksekova’da hayvancılığın en önemli sorunudur”.

Yüksekova’da, kısmen modern çiftliklerin kurulmaya başladığı görülmektedir. Hayvan yetiştiriciliğinde en büyük maliyet kaynağı yemdir. Ancak küçükbaş hayvanların tükettikleri yemlerin %70-80’i mera, otlak ve yayla gibi doğal alanlardan karşılandığı için yem giderleri; büyükbaş çiftlik hayvanlarına oranla daha düşüktür. Kışlık yem problemi Yüksekova’da hayvan üretiminde girdi maliyetlerini artırmaktadır. Hayvancılık ekonomisinde diğer bölgelerle rekabet gücünü düşürmektedir.

Yüksekova’da hayvancılık faaliyetleriyle ilgili olarak G10 kodlu görüşmeci şunları ifade etmişlerdir:

“Yüksekova’da daha önceleri dededen, atadan gelen yöresel hayvancılığı köyde yapıyorduk; ancak yeterli verim elde edemiyorduk. Özellikle güvenlik gerekçesiyle bazı köylerin boşaltılması bir kısım meraların güvenlik bölgesi kapsamına dahil edilmesi ilçemizde hayvancılığı olumsuz etkiledi. Öz kaynaklarımız yetersizdi ve hayvancılıkla ilgili yeterli bilgiye sahip değildik. Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı’nın Yüksekova’daki hayvancılıkla ilgili projelerine başvurduk. Hayvan barınağı, makine ekipman desteği ve Simental ırk gebe düvelerle birlikte devletten %50 destek olarak modern bir çiftlik kurduk. Yüksekova’da ilk modern hayvan çiftliğini kurarak bir ilki gerçekleştirdik. Bu işletmenin Yüksekova çiftçilerine örnek olmasını hedefliyoruz. Bundan sonraki hedefimiz ise süt ve yoğurt üreten entegre bir tesis kurarak Yüksekova’da istihdama da katkı sağlamak istiyoruz”.

Hakkâri’de mevcut küçükbaş hayvan varlığının %55 Yüksekova’da bulunmaktadır; büyükbaş hayvancılıkta bu oranın %62’ye yükseldiği görülmektedir. Hakkâri il genelinde büyükbaş hayvan varlığının ırklara göre dağılımına bakıldığında; üretimin %50’si yerli ırklardan, %35’i melez; %15’i ise kültür ırkına ait popülasyondan oluştuğu görülmektedir (Tablo 6). Özellikle büyükbaş ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde kaliteli damızlık hayvan üretimi Türkiye koşullarında yeterince yapılmamakta olup bu yönde üretim yapan işletme sayısı oldukça yetersizdir. Koyunculuk ve keçicilik daha çok bulunmaktadır. Hayvancılığın temel yem maddesini oluşturacak şekilde kaliteli kaba yem yetiştiriciliği ve silaj yapımı yeterince yaygınlaşmamıştır (Sarica, Ulutaş ve Şahin, 2004 s.94).

Tablo 6: Hakkâri ilinde Büyükbaş Hayvan Türünün Dağılımı.

Büyükbaş Hayvan Varlığı (2014)					
Cinsi	Merkez	Yüksekova	Şemdinli	Çukurca	TOPLAM
Siğır (Yerli)	2.273	10.518	5.254	1.243	19.288
Siğır (Melez)	1.631	9.782	2.443	0	13.856
Siğır (Kültür)	550	4.250	1.742	0	6.542
TOPLAM	4.454	24.550	9.439	1.243	39.686

TÜİK, HVGTHİM ve Yüksekova Ziraat Odası Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır.

TARTIŞMA

Bu çalışmada Yüksekova’da hayvancılık faaliyetlerinin mevcut durumunun ve hayvancılığın geliştirilmesine öneriler ortaya konulması amaçlanmıştır. Araştırma sürecinde öncelikle, araştırma sahasında hayvancılık yapan çiftçilerin faaliyetleri uzun süre gözlenerek, görüşme soruları hazırlanmıştır. Katılımcılara yöneltilen sorulara alınan cevaplar, konunun temel çerçevesi ile ilgili bulgular; Yüksekova’da hayvancılık faaliyetlerinde iki ana sorunu ön plana çıkarmaktadır. Bu sorunlardan birincisi hayvanların kışlık besin ihtiyacı, ikincisi ise bölgede yaşanan olaylar nedeniyle bir kısım mera ve yaylaların güvenlik bölgesi kapsamına dâhil edilmesi nedeniyle hayvanların yaz döneminde otlak alanları kullanamamasıdır. Araştırma sürecinde yaklaşık 24 kişiyle görüşülmüştür; ancak görüşülen kişilerin benzer ifadeler ve cümleler kullanması nedeniyle görüşmeci sayısı 13 kişiyle sınırlandırılmıştır. Bu sınırlamada araştırma konusuyla ilgili farklı durum ve boyutları vurgulayan görüşmeciler tercih edilmiştir.

Türkiye’de hayvancılık sektörü, başta gıda ihtiyacının karşılanması olmak üzere nüfusun bir kısmının istihdam edilmesi ve ihracat potansiyeli ile ülke ekonomisinin en önemli sektörlerinden biridir. Hayvancılık sektöründe mevcut potansiyelin değerlendirilerek sektörün uluslararası rekabet edebilirliğinin sağlanması, üretimdeki verimliliğin ve kalitenin artırılabilmesi ile doğru orantılıdır. Hayvancılığın geliştirilmesinde temel ölçüt, hayvan başına elde edilen ürün miktarıdır. Hayvancılık sektöründe verimi belirleyen iki temel unsurdan biri hayvanların genetik değeri, diğeri ise hayvanın içinde bulunduğu çevredir. Yüksekova’da hayvanların içinde bulunduğu coğrafi çevre ve yetiştirme koşulları ile ilgili araştırmanın önceki bölümlerinde yeterli açıklamalar verilmiştir. Hayvansal üretimde verimi etkileyen ikinci faktör olarak karşımıza çıkan hayvan ırklarının Yüksekova’da dağılımına bakıldığında ise tablo 7’de görüldüğü üzere genellikle yerli ırklar

üretilmektedir.

Yüksekova'da hayvancılık faaliyetleri yıl içinde kış dönemi ile bahar ve yaz dönemi olmak üzere iki ana döneme ayrılmaktadır. Mekânsal olarak bakıldığında hayvancılık faaliyetleri, kış döneminde kısıtlı imkânlarla kurulmuş barınaklarda, bahar ve yaz dönemlerinde ise yaylalarda olmak üzere iki farklı alanda sürdürülmektedir. Yüksekova'da yılda 35 günü kar yağmakta olup toprak 102 gün kar örtüsüyle kaplı kalmaktadır. Bu dönemde hayvanlar, barınaklarda yemle beslenmekte olup et ve süt verimi oldukça düşmektedir. Ayrıca zaman zaman kronik hastalıklar da görülmektedir. Yaz ve bahar döneminde ise açık arazide meralarda beslenen hayvanların et ve süt verimi artmaktadır. Bahar ve yaz döneminde günlük ortalama hava sıcaklıklarının 0°C ve üzerine çıktığı, nisan ayı ile başlanmaktadır. Yaklaşık olarak 200 gün süren ve ekim ayının ortalarında biten bu dönemde ortalama günlük hava sıcaklığı 10 °C civarındayken en yüksek ortalama günlük sıcaklık değerine 25 °C ile temmuz ayında ulaşılmaktadır. Bu dönemde hava sıcaklığındaki artışa uygun olarak yağış ve yağışlı gün sayısı da artmaktadır. Ortalama aylık yağış değeri 30 mm civarına ulaşmakta bütün yıl boyunca meydana gelen toplam 670 mm civarındaki yağışın 1/3'ü nisan ve mayıs aylarında düşmektedir. Yüksek dağlık alanlar ve vadiler, yağış ve sıcaklık koşullarına bağlı olarak nisan-haziran ayları arasından yeşermeye başlayan meralar; temmuz ayına doğru yaz sıcakları en yüksek seviyeye ulaşmasıyla otlar kurumakta ve dağ bozkırları şekline dönüşmektedir. Yüksekova'da karların erimesi ve meraların yeşermesiyle birlikte hayvancılık yapan nüfusun bir kısmı hayvanlarını kırsal yerleşim birimleri civarındaki meralara çıkarmaktadır. Yem maliyeti, küçükbaş hayvancılıkta en önemli girdilerden biridir. Maliyetin düşürülmesi noktasında işletmelerin kendi yemlerini kendi arazilerinde üretmeleri teşvik edilmelidir. Bununla birlikte sektörün kesif yem ihtiyacı birliklerin sahibi ya da büyük ortağı olduğu yem fabrikalarından sağlanmalıdır (Semerci ve Çelik, 2016 s.195). Yüksekova'da yem üretecek arazi oldukça sınırlıdır. Ancak Hakkâri Bölümü'nde yer alan tek ova niteliği taşıyan Yüksekova Ovası tarımsal faaliyetlere kısmen imkân tanımaktadır.

Yüksekova'da konum özelliklerine bağlı olarak dönüm başına ortalama 950 kg yonca, 500 kg korunga ve fiğ (taze ot) verimi alınmaktadır. Ortalama tahıl üretiminde ise dönüm başına arpa da 160 kg, buğdayda 120 kg civarında verim alınmaktadır. Yüksekova ilçesinde çok dar bir alanda üretimi yapılan silajlık mısır üretiminde ise dönüm başına 2.500 kg verim alınmaktadır. Ancak bölgede yapılan gözlemlerde silajlık mısır üretiminin hayvan yemi olarak kullanılması ve protein değerinin bilinmemesi nedeniyle tarım arazilerinde daha çok verim oranı düşük olan arpa ve buğday ekimi yapıldığı görülmektedir. Yüksekova ilçesinde tarımsal alanda üretim potansiyeline sahip olsa da, ticari bir değer oluşturmamaktadır. Yüksekova'da genellikle buğday ve arpa üretilmektedir. Ancak bu ürünler ilçe nüfusunun dahi tüketim ihtiyacını karşılayamamaktadır. Çünkü bu ürünlerin verim değeri oldukça düşüktür. Bu nedenle Yüksekova'da iklim şartları göz önünde bulundurularak tarımsal üretimde halkın bilinçlendirilmesi ve yönlendirilmesiyle silajlık mısır üretimine geçilmelidir. Böylece saha çalışmalarında görüşülen kişilerin ifade etmiş olduğu Yüksekova'da hayvanların kış mevsiminde ihtiyaç duyduğu besin daha az maliyetle sağlanabilir.

SONUÇ

Yüksekova'da bölgenin coğrafi şartları ve nitelikleri nedeniyle halk mecburen hayvancılık faaliyetlerine yönelmektedir. Yüksekova'da yapılan saha çalışmalarında, hayvanların kış mevsiminde yem ihtiyacının yeterli düzeyde karşılanamaması sektörün en önemli sorunu olduğu tespit edilmiştir. Hayvancılıkta %70'lere varan maliyeti yem masrafları oluşturmaktadır. Yüksekova'da hayvancılık faaliyetleri 15 Nisan-15 Ekim tarihleri arasını kapsayan altı aylık süreçte hayvanlar çayır ve meralarda otlatılarak besin ihtiyacı karşılanmaktadır. Ancak iklim şartları nedeniyle yılın geri kalan 6 aylık diliminde hayvanlar barınaklarda ve çiftliklerde beslenmektedir. Hayvancılık yapan kişilerle gerçekleştirilen görüşmelerde, kış döneminde hayvanların besin ihtiyacının yeterli düzeyde karşılanmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca, saha çalışmalarında bu durum açık bir şekilde gözlenmiştir. Yüksekova'da farklı yöntemlerle sağlanan yem temini oldukça zahmetli bir süreçtir. Bu durum aynı zamanda üretim maliyetini yükseltmektedir. Hayvancılık faaliyetlerini kolaylaştırmak ve üretimi artırmak için öncelikle hayvanların kışlık yem ihtiyacının yeterli düzeyde karşılanması gerekmektedir.

Yüksekova'da iklim şartları nedeniyle tarımsal faaliyetler oldukça sınırlıdır. Yüksekova Ovası'nda bulunan geniş arazilerde temel gıda maddesi olması nedeniyle buğday üretimi yapılmaktadır. Ancak üretilen buğday ve arpa gibi ürünlerin verim oranı oldukça düşüktür. Halkın ihtiyaç duyduğu temel gıda maddelerinden buğday diğer illerden temin edilen ürünlerle karşılanabilir. Yüksekova Ovası'nda verim oranı düşük buğday üretimi yerine; verim oranı yüksek silajlık mısır ve bir tür sanayi bitkisi olan aspir ekimi yapılarak hayvanların kışlık yem ihtiyacı karşılanabilir. Yüksekova Ovası'nda üretilen silajlık mısır ve aspir, hayvanların kışlık yem ihtiyacının daha kolay ve ekonomik bir şekilde temin edilmesini sağlayacaktır. Bu durum hem maliyet açısından hem de besin değeri açısından Yüksekova'da hayvancılık faaliyetlerine önemli katkılar sağlayacaktır.

Yüksekova'daki yaylalar ekonomik hayata yön vermiş ve özellikle hayvancılığı ön plana çıkarmıştır. Ancak 1980 sonrası bölgede yaşanan şiddet olayları ve OHAL uygulaması nedeniyle Yüksekova'nın temel ekonomik kaynağı olan hayvancılık

büyük zarar görmüştür. Güvenlik gerekçesiyle bir kısım mera alanlarının güvenlik bölgesi ilan edilmesi yaz döneminde hayvanların beslenme şartlarını olumsuz etkilemiştir. Bölgede hayvancılık için önem arz eden meraların imkânlar dâhilinde tedbir alınarak çiftçilerin kullanımına sunulması gerekmektedir.

Tarım arazilerinde yem bitkilerinin üretimine öncelik verilerek doğru ve verimli bir şekilde değerlendirilmesiyle bölgede uzun süren, zorlu kış şartlarında hayvanların besin ihtiyacı karşılanabilir. Hayvancılık sektöründe büyük bir potansiyele sahip olan Yüksekova'da çiftçiler eğitilerek modern hayvancılık yöntemleri hayata geçirilmelidir. Ayrıca, Yüksekova'da "Süt ve Süt Ürünleri Üretim Meslek Lisesi Okulu" açılarak uygulamalı eğitim modeli hayata geçirilmelidir. Hayvancılık yapan ailelerin çocukları, eğitimle desteklenerek öğrendiklerini kendi çiftliklerinde uygulaması hedeflenmelidir. Ayrıca Hakkâri Üniversitesi bünyesinde Veterinerlik Fakültesi açılarak hayvancılık faaliyetlerinin profesyonel bir şekilde uygulanması hedeflenmelidir. Yüksekova'da yaşanan işsizlik sorununa mevcut imkânlar dâhilinde çözüm üretecek en önemli sektör hayvancılık faaliyetleridir. Hayvancılık faaliyetleri desteklenerek istihdam alanı genişletilebilir. Kırsal alanda iş imkânlarının artmasıyla kırdan kente göçler kısmen önenebilir. Böylece şehirlerdeki çarpık kentleşme, trafik, çevre vb. sorunların büyümesi kısmen de olsa önenebilir. Şu anda Yüksekova'da kırsal bölgelerde hayvancılığın azalmasıyla nüfusun büyük çoğunluğu ilçe merkezine göç etmiş durumdadır. İlçe merkezinde nüfus baskısını azaltmak ve kırsal alanda istihdam oluşturmak, şehirde işsiz ve tüketici konumunda olan nüfusun bir kısmı hayvancılık faaliyetlerinin yaygınlaştırılması ve nitelikli hale getirilmesiyle üretici konumuna geçirilebilir.

Kaynakça

- Anonim, (2011). 15 Haziran 2015 tarihinde Hakkâri İli Çevre Durum Raporu-2011, Hakkâri İl Çevre ve Şehircilik Müdürlüğü, http://www.csb.gov.tr/db/ced/eduardosya/hakkari_icdr2011.pdf adresinden edinilmiştir.
- Anonim, (2016). 15 Haziran 2016 tarihinde <http://www.hakkari.gov.tr/tarihce-ve-cografi-yapi> adresinden edinilmiştir.
- Aydemir, C. & Pıçak, M. (2007). GAP Bölgesi'nde hayvancılığın gelişim ve Türkiye içindeki konumu. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(6), 13-37.
- Bayar, R. (2004). Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin arazi bölünüşü ve tarım alanlarındaki değişimler. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2(1), 41-55.
- Bingöl, E. & Aygün, T. (2014). Hakkâri'de yetiştirilen karakaş koyunlarında büyüme ve gelişme özellikleri. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 4(3), 65-73.
- Daka, (2012). Küçükbaş Hayvancılık Çalıştay Raporu. Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı.
- Devlet İstatistik Enstitüsü, (1985). 1980 Genel Nüfus Sayımı, Daimi İkametgâha Göre İçgöçler. Ankara: DİE matbaası.
- Eşiyok, B. A. (2004). Kalkınma sürecinde tarım sektörü, gelişmeler, sorunlar, tespitler ve tarımsal politika önerileri. *Türkiye Kalkınma Bankası AŞ Yayınları*, 2.
- Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, (2007). TRB Ortadoğu Anadolu Bölgesi Tarım Master Planı.
- Hakkâri Valiliği; Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü (HVGTHİM), (2013-2014). Faaliyet Raporu.
- Hakkâri Valiliği; Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü, (2014-2015). Faaliyet Raporu.
- Koday, Z. (2010). Doğu Anadolu Bölgesinde zirai faaliyetlerdeki farklılıkların yeri ve önemi. Ankara.
- Köseman, A. & Şeker, İ. (2015). Türkiye'de sığır, koyun ve keçi yetiştiriciliğinin mevcut durumu. *Van Veterinary Journal*, 26(2) 111-117.
- MGM, (2015). 12 Haziran 2016 tarihinde <https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?m=HAKKARI> adresinden edinilmiştir.
- Özçağlar, A. (1995). Türkiye'de küçükbaş ve büyükbaş hayvanların coğrafi dağılışı. *Türkiye Coğrafya Araştırma ve Uygulama Dergisi*, 4, 19-61.
- Özgüç, N. (1994). *Beşeri Coğrafya'da Veri Toplama ve Değerlendirme Yöntemleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Sarıca, Ş. Ulutaş, Z. & Şahin, A. (2004). Türkiye'de hayvancılığın mevcut durumu. *GOÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 21(1), 91-98.
- Semerci, A. & Çelik, A. D. (2016). Türkiye'de küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin genel durumu. *Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 21(2).
- Sertkaya Doğan, Ö. (2008). Türkiye'nin tarım politikalarının belirlenmesinde coğrafi özelliklerin önemi. *Sosyoloji Dergisi*, 17, 91-100.
- Şahin, C. & Doğanay, H. (2000). *Türkiye Coğrafyası*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Şahin, C. (2002). *Türkiye Fiziki Coğrafyası*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- TÜİK, (2017). 20 Eylül 2017 tarihinde <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> adresinden edinilmiştir.
- Yiğitbaşıoğlu, H. (2017). Türkiye'de tarım topraklarının kullanımında yapılan başlıca yanlışlıklar ve bunlara bir örnek: Eskişehir. *DTCF Dergisi*, 40, 3-12.

EK 1: GÖRÜŞME FORMU (Katılımcılara yöneltilen sorular)

1. Kendinizi kısaca tanıtır mısınız?
2. Niçin hayvancılık mesleğini tercih ettiniz?
3. Yüksekova'da hayvancılık faaliyetleriyle ilgili bilgi verir misiniz?
4. Şu anda kaç hayvanınız var?
5. Ne kadar zamandır hayvancılık yapıyorsunuz?
6. Yüksekova'da hayvancılığın en önemli girdisi yani masrafı nedir?
7. Hayvancılıkla ilgili bir eğitim aldınız mı?
8. Şu anda Yüksekova'da hayvancılık yapan insanların en önemli sorunu nedir?
9. Yüksekova'da hayvancılık yapan çiftçilerin sorunlarını çözmek için neler yapılabilir?
10. Yaptığınız işte kendinizi yeterli buluyor musunuz? Yeterli verim alabiliyor musunuz?
11. Yüksekova'da hayvancılık yaparken en fazla hangi konuda zorlanıyorsunuz.
12. Kış mevsiminde yem ihtiyacını nasıl karşılıyorsunuz?
13. Hayvancılık yapan insanlara önerileriniz nelerdir?
14. Yüksekova dışında hayvancılık faaliyetleri nasıl yapıyor herhangi bir bilginiz var mı?
15. Yüksekova'daki hayvancılık ile diğer bölgelerdeki hayvancılık faaliyetleri arasında bir fark var mı?
16. Yüksekova'da hayvan ırkı olarak hangileri tercih ediliyor?
17. Yüksekova'da hayvancılık faaliyetlerini geliştirmek amacıyla neler yapılmalıdır?
18. Yüksekova'da hayvancılıkla uğraşan çiftçilerin verimi artırması için neler yapılabilir?
19. Sizce hayvancılık faaliyetleri konusunda ilgili kurumlar ne gibi imkânlar sunabilir?
20. Ekleme isteğiniz başka bir şey var mı?